

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Kruisers tegen lorrendraaiers: De strijd van de Tweede WIC tegen de Zeeuwse smokkelvaart op West-Afrika in 1715

Delepeleire, Y.

Citation

Delepeleire, Y. (2005). Kruisers tegen lorrendraaiers: De strijd van de Tweede WIC tegen de Zeeuwse smokkelvaart op West-Afrika in 1715. *Tijdschrift Voor Zeegeschiedenis*, 24(2), 179-191. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4305998>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4305998>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

- 13 Verhees- van Meer, *De Zeeuwse kaapvaart*, 141-142.
- 14 M.J.G. Kors, *Lorrendraaien in het vaarwater van de Westindische Compagnie. De Nederlandse smokkelhandel op de westkust van Afrika in de periode 1700-1734*, (Niet gepubliceerde doctoraalscriptie, Rijksuniversiteit Leiden, 1987) 29.
- 15 ZA, Hs 204, Rekeningboek Peerl, juni 1702; NA, WIC 98, Stukken betreffende de particuliere handel van Willem de la Palma, 480-513; Na, NBKG 249, Interrogatie Sijmon Koster, 26 april 1704; NA, NBKG 261, Processtukken Ary Thuijn, 1716; L. Knappert, *Geschiedenis van de Nederlandsche Bovenwindsche eilanden in de 18de eeuw*, (Den Haag 1932) 14.
- 16 NA, Collectie Radermacher (CR) 631, Gedrukte memorie van de gewezen commandeur van St. Eustatius en Saba, Isaac Lamont aan Heren X, 1706, 9 en 28.
- 17 Kors, *Lorrendraaien*, 22-25.
- 18 NA, CR, 596, Lijst van schepen uit Zeeland die genomen zijn door die schepen van de WIC sedert 1714.
- 19 ZA, Hs 204, Rekeningboek van de Peerl. Uit de verdeling van bepaalde retourgoederen onder de betrokken reders bleek dat boekhouder Jan Walrand Sandra zesziestende part bezat en de overige tien reders ieder een zestiende.
- 20 Den Heijer, 'Zeeuwse smokkelhandel', 146.
- 21 ZA, Directe en Indirecte Belastingen (DIB) 80, Presentielijst van hoofdparticipanten WIC, kamer Zeeland; Verhees-van Meer, *De Zeeuwse kaapvaart*, 149-151; M. van der Bijl, *Idee en Interest, Voorgeschiedenis, verloop en achtergronden van de politieke twisten in Zeeland en vooral in Middelburg tussen 1702-1715* (Groningen 1981) 65 en bijlage XLII.
- 22 L. Kooijmans, *Vriendschap en de kunst van het overleven in de zeventiende en achttiende eeuw* (Amsterdam 1997) 326-329.
- 23 D.G. van Epen, *Het geslacht Van Hoorn van 1571-1899* (Brussel 1899) 16-17.
- 24 W.H. Lutgert, 'Pieter Macaré, independent-fiscaal van Ceylon, 1702-1711' in: *Archief. Mededelingen van het Koninklijk Zeeuws Genootschap der Wetenschappen*, (Middelburg 1988) 84-85.
- 25 Van der Bijl, *Idee en Interest*, 382, 427, bijlage XI; Francke, *Utiliteyt voor de Gemeene Saake*, I, 61, 258-259, 366.
- 26 Francke, *Utiliteyt voor de Gemeene Saake*, deel 1, bijlage 7; C. Reinders Folmer-Van Prooijen, *Van Goederenhandel naar slavenhandel. De Middelburgse Commercie Compagnie 1720-1755* (Leiden 2000) 17-51.
- 27 NA, CR 555, Notulen van de vergaderingen van hoofdparticipanten ter verkiezing van bewindhebbers voor de West-Indische Compagnie, 1699.
- 28 NA, Archief van het college ter Admiraliteit te Zeeland (AcA) 2434-2444 en 2522-2550, Resoluties, brieven, rapporten en rekwesten, 1699-1730; ZA, DIB 57, Register van borgtochten van de admiraliteitsraad te Zeeland, 1708-1794.
- 29 NA, WIC 1244, Lijst van Zeeuwse aandeelhouders van de WIC, 1699-1701.
- 30 ZA, Rechthelijk Archief Zeeuwse Eilanden (RAZE) 641, Notariële akten van Gillis Thijssen, 1701-1727.
- 31 NA, WIC 1244, Lijst van Zeeuwse aandeelhouders van de WIC, 1700. Gillis Thijssen had in 1700 een belegging van 2800 gulden in de WIC. Dit was het minimale aandelen-

- kapitaal voor het Zeeuwse hoofdaandeelhouderschap van de Compagnie.
- 32 NA, NBKG 255, Processtukken Jonge Jan en Jacob, 1714; Van der Bijl, *Idee en Interest*, bijlage XLII.
- 33 *Amsterdamsche Courant*, 16 februari 1700.
- 34 J.M. Postma, *The Dutch in the Atlantic slave trade 1600-1815* (Cambridge 1990) 150.
- 35 ZA, RvC L/9, 'Calculatie van een schip van 99 voet', 1729. Voor een 55 koppige bemanning bedroeg de maandelijksse bezoldiging circa 160 Vlaamse pond of 960 gulden. Daarnaast bleek uit monsterrollen van opgebrachte lorrendraaiers dat het gemiddelde maandgeld per bemanningslid circa achttien gulden bedroeg; NA, NBKG 252-262, Monsterrollen van de Anna Maria Galeij, Aletta Galeij, Ruijter, Liefde, Anna Catharina, Vijff Gebroeders, Jonge Elseboom, Herstel van Africa en Jonge David Galeij.
- 36 NA, WIC 917, J. Radermacher aan J. van Sevenhuijsen, 28 mei 1701.
- 37 J. Hartog, *De forten, verdedigingswerken en geschutsstellingen van Sint Eustatius en Saba*, (Zaltbommel 1997) 106-110.
- 38 NA, WIC 247, I. Lamont aan Heren X, 18 maart en 30 mei 1702.
- 39 *Amsterdamsche Courant*, 1700-1730. Tussen 1706 en 1716 werden er zes aankondigingen van Middelburgse veilingen van Afrikaanse producten in de krant geplaatst. Tot 1714 vonden die altijd in de herberg 'Het Schild van Frankrijk' plaats.
- 40 D.A. Felix, *Inventaris Nederlandse Israelitische gemeente, (ZA, Middelburg) inleiding*, 133; J.D van 't. Hoff, 'De vroegere Portugeesche-Joodsche gemeente en de kerkeraad der Hervormde gemeente te Middelburg' in: *Archief vroegere en latere mededeelingen voornamelijk in betrekking tot Zeeland uitgegeven door het Zeeuwse Genootschap der Wetenschappen*, (Middelburg 1922) 21 en 24.
- 41 O. Schutte, *Repertorium der buitenlandse vertegenwoordigers residerende in Nederland 1584-1810 ('s-Gravenhage 1983) 615; Francke, Utiliteyt voor de Gemeene Saake*, deel 1, 236, 258, 273 en 361; J.I. Israel, *De Joden in Europa 1550-1750* (Franeker 2003) 182-192.
- 42 Uitbetaling van de uitreding bedroeg 38.718 gulden. Daar bovenop kwam nog 2.064 gulden provisie, wat een totaalbedrag opleverde van 40.782 gulden.
- 43 De aankoop en kosten van uitrusting van het schip de Peerl worden geschat op 40.000 tot 45.000 gulden. Deze kosten zijn gebaseerd op de aanschaf- en uitredingskosten van de compagniekruisers *Jacoba Galeij* en *Faam* in 1712 en 1714; NA, WIC 1294 en 1296, Brieven en papieren van de kust van Guinea aan de kamer Maze, 1713-1715. In 1708 werd de Peerl na ruim tien jaar dienst uit de vaart genomen. De verkoop van de scheepsromp, het geschut en de ankers leverde 9.445 gulden op; ZA, Hs 204, Rekeningboek van de Peerl, 1700-1703, 52.
- 44 ZA, Hs 204, Rekeningboek van de Peerl, 1700-1703.
- 45 Kors, *Lorrendraaien*, 40; Den Heijer, 'Zeeuwse smokkelhandel', 147-151.

Kruisers tegen lorrendraaiers

De strijd van de Tweede WIC tegen de Zeeuwse smokkelvaart op West-Afrika in 1715

YVES DELEPELEIRE

De smokkelhandel op West-Afrika moet voor veel Nederlandse kooplieden een lucratieve aangelegenheid zijn geweest. Alleen dat immers kan verklaren waarom gedurende de zeventiende eeuw en de eerste drie decennia van de achttiende eeuw zoveel smokkelreizen vanuit de Republiek werden ondernomen. Het voordeel van de lorrendraaiers was dat zij, in tegenstelling tot de WIC, geen duur overzees handelsapparaat van forten en factorijen behoeften te onderhouden, waardoor zij hun handelswaren voor een goedkopere prijs konden aanbieden. De Compagnie daarentegen moest de lasten van het personeel en het handelsapparaat in Afrika altijd in de prijzen van goederen verdisconteren. Smokkelaars waren dus ook voor Afrikanen aantrekkelijke handelspartners.

Vanaf het eind van de zeventiende eeuw zag de WIC haar handelsomzetten snel slinken door de activiteiten van lorrendraaiers, die juist toen hun vaart op West-Afrika begonnen te intensiveren. Het leeuwendeel van de Nederlandse smokkelhandel werd, zo blijkt uit het artikel van Ruud Paesie in dit tijdschrift, door Zeeuwen bedreven. Jaarlijks werden vanuit Zeeuwse havens lorrendraaiers naar Afrika uitgereed, maar hun aantal kon sterk variëren. Tijdens de Hollandse Oorlog (1672-1678), de Negenjarige Oorlog (1688-1697) en de Spaanse Successieoorlog (1702-1713) vormde de kaapvaart een aantrekkelijk alternatief. In die perioden signaleerde de WIC in West-Afrika dan ook heel weinig smokkelaars. Maar zodra er vrede was gesloten, legden de Zeeuwse reders zich weer toe op de smokkelvaart. Vooral na de Spaanse Successieoorlog ontstond er vanuit Zeeland een ware wedloop op West-Afrika. Terwijl het aantal smokkelreizen in de zeventiende eeuw een

dozijn per jaar bedroeg, mag de omvang van de smokkelvaart ná 1713 op minstens twintig schepen per jaar worden geschat.¹ Het is dan ook niet toevallig dat de WIC juist toen veel lorrendraaiers wist te veroveren. Vooral in het jaar 1715 was de vangst ongewoon groot. Dit blijkt uit het dagjournaal van Elmina en de vele briefwisselingen van de directeur-generaal aan het thuisfront.²

Hoe ging de WIC de strijd aan met deze smokkelaars, welke straffen deelde zij uit en welke resultaten werden er geboekt? Op deze en andere vragen wil dit artikel een passend antwoord formuleren.

WETGEVING IN DE REPUBLIEK

Aanvankelijk zag de WIC de frauduleuze concurrentie van de lorrendraaiers met lede ogen aan. Wetgevende bepalingen moesten een oplossing bieden. Zo vaardigden de Staten-Generaal plakkaten uit, waarin het particuliere reders werd verboden om binnen het octrooigebied van de WIC handel te drijven op straffe van confiscatie van hun schepen en goederen. Dat men achtereenvolgens in de jaren 1624, 1632 en 1657 diende over te gaan tot verscherping van de "peynen en straffen", wijst erop dat het slechts om een halfslachtige maatregel ging, die zijn doel miste.³ Zo was het in de zeventiende eeuw een publiek geheim dat de Compagnie niet in staat was de kustlijn van West-Afrika te bewaken; zij had onvoldoende middelen om zwaarbewapende oorlogsbodems uit te reden die de strijd met lorrendraaiers konden aangaan. Smokkelaars die het aandurfden om langs de West-Afrikaanse kust handel te drijven, hadden dan ook weinig kans

om te worden veroverd en gestraft. Met de oprichting van de Tweede WIC in 1674 vaardigden de Staten-Generaal hogere straffen uit, bijvoorbeeld de doodstraf in een plakkaat van 1680, maar ook de nieuwe strafmaatregelen konden de welig tierende smokkelhandel geen halt toeroepen.⁴

De belangrijkste hindernis voor een preventieve aanpak van smokkelvaart in de Republiek was de onwil van Zeeuwse stadsbesturen om de bepalingen in de plakkaaten van de Staten-Generaal uit te voeren. Telkens wanneer de Kamer Zeeland de autoriteiten in Vlissingen of Middelburg op de hoogte bracht van de uitreding van een lorrendraaijer in hun haven, weigerden zij de schepen aan de ketting te leggen en de opgelegde straffen tot uitvoering te brengen. Naast kooplieden uit de middenlaag van de maatschappij hadden namelijk veel vooraanstaande en invloedrijke regenten belangen in de smokkelvaart. Het is dan ook begrijpelijk dat de stedelijke autoriteiten in Zeeland niet graag optraden tegen regenten uit eigen kring.⁵

BILATERALE AKKOORDEN TUSSEN WIC EN RAC

Een tweede mogelijkheid om de smokkelvaart vanuit Zeeuwse havens een halt toe te roepen, was het sluiten van diplomatieke overeenkomsten met andere Europese naties die op de westkust van Afrika aanwezig waren. In de tweede helft van de zeventiende eeuw had de Engelse *Royal African Company* (RAC) zich als de grootste concurrent van de WIC ontwikkeld, maar aangezien ook haar positie door de activiteiten van lorrendraaiers werd ondermijnd, lag het voor de hand dat de WIC en de RAC voor het bestrijden van smokkelvaart een gezamenlijke strategie zouden uitwerken. In 1677 werd daartoe een eerste verdrag gesloten, dat het wederzijds weren en uitleveren van interlopers regelde.⁶ Tot aan het einde van de zeventiende eeuw werkte dit verdrag bevredigend, maar toen het Engelse parlement in 1698 de handelsvaart op

West-Afrika voor particulieren openstelde, werd de RAC voor haar inkomsten steeds afhankelijker van de handel met deze kooplieden. Anders gezegd, niet alleen Engelse private reders, maar ook steeds meer Zeeuwse lorrendraaiers deden de Engelse forten en factorijen aan, waar zij snel en goed handel konden drijven.

De verwelkoming van Nederlandse smokkelaars bij Engelse forten en factorijen was de WIC een doorn in het oog. Het zware geschut van Cape Coast Castle, de Engelse thuisbasis in West-Afrika, maakte het voor de schepen van de WIC bovendien zo goed als onmogelijk om Zeeuwse lorrendraaiers te verdrijven. De groeiende onenigheid met de RAC bracht Pieter Nuyts, directeur-generaal te Elmina, ertoe om in 1706 met zijn Engelse collega Sir Dalby Thomas over deze kwestie te overleggen. Het duurde echter nog tot 14 juli 1708 voordat dit overleg in een nieuw verdrag resulteerde, waarin werd vastgelegd dat Nederlandse lorrendraaiers voortaan geen bescherming meer kregen bij Engelse factorijen. Ook de aanpak van de Portugese smokkelhandel, die vanaf 1700 zinderogen toenam, werd in het verdrag geregeld.⁷

Het verdrag van 1708 bracht echter weinig soelaas. De WIC bleef klagen over frequente handelscontacten van de RAC met Zeeuwse smokkelaars. Om daarin "eenige ophelderinge en elucidatie" te brengen, besloten directeur-generaal Hieronimus Haring en zijn Engelse collega op 16 mei 1713 tot een aanscherping of uitbreiding van het gememoreerde akkoord uit 1708. Niet alleen was het Nederlandse lorrendraaiers verboden om bij de Engelse forten bescherming of "canon protectie" te zoeken, ook mochten Engelse interlopers niet langer bij de handelsposten van de WIC ankeren. Zulke schepen mochten door WIC en RAC zonder uitzondering in beslag worden genomen. De aanscherping van het akkoord van 16 mei 1713 werd door de feiten achterhaald. De RAC, die financiële problemen had, werd voor haar handel steeds afhankelijker van de producten die

particuliere handelaars aanbrachten. Het opgeven van handelscontacten met deze lorrendraaiers zou de RAC haar bestaansrecht ontnemen. De WIC vond in de RAC dan ook geen bondgenoot om de smokkelvaart te bestrijden. Zelf had de WIC geen enkele belangstelling om met smokkelaars handel te drijven; dat zou alleen maar schade toebrengen aan haar monopolie op de goederenhandel op West-Afrika en de slavenhandel op Amerika.

GEWAPENDE STRIJD EN GERECHTELIJKE INBESLAGNAME

De WIC besepte al snel dat de wetgeving in de Republiek en diplomatieke akkoorden met andere naties weinig effectief waren. De enige manier om de groeiende Zeeuwse smokkelvaart in te dammen, was door het veroveren van zoveel mogelijk schepen voor de kustlijn van West-Afrika. Retour- en slavenschepen waren daarvoor niet geschikt, omdat ze vaak over te weinig bewapening of bemanning beschikten en een gevecht met een smokkelaar hun handelstocht danig kon vertragen of verhinderen. Daarom werden zwaar bewapende oorlogsbodems of kruisers naar West-Afrika uitgerust, die uitsluitend de verovering van smokkelaars tot doel hadden. Ondanks de schuldensanering in 1674 slaagde de Tweede WIC er in de eerste jaren niet in een kruiser naar Afrika uit te sturen, omdat de kosten die met de uitreding van zo een schip gepaard gingen, zeer hoog opliepen. Zo berekende een directeur-generaal van de WIC dat een kruiser gemiddeld 36.000 gulden per jaar aan equipage, victualie en bemanning kostte.⁸ Vanaf 1686 tot aan de ontmanteling van het handelsmonopolie in 1734 echter was er permanent een kruiser in West-Afrika aanwezig. In totaal werden er in een kleine halve eeuw tijd 33 kruisers uitgereed, die elk gemiddeld anderhalf jaar operatief waren.

De gewapende strijd was een eerste stap in de bestrijding van de smokkelvaart. Na de verovering van een smokkelschip volgde een lange

gerechtelijke procedure te Elmina, waarover de fiscaal de leiding had. Hij stond in voor de naleving van de wetten en culmineerde als hoofd van de rechtspraak de taken van opsporingsambtenaar, openbaar aanklager en rechter. Naast de confiscatie van de smokkelwaar, legde hij in sommige gevallen ook nog zware straffen op aan smokkelaars. In het vervolg zullen deze facetten van de gewapende strijd en de gerechtelijke procedure stap voor stap aan bod komen. Het jaar 1715, waarin de WIC een ongekend groot aantal lorrendraaiers wist te veroveren, is als uitgangspunt gekozen. Met behulp van de waardevolle processtukken die hierover zijn bewaard gebleven, is het mogelijk het verloop van de procesgang te reconstrueren.

HET SUCCES VAN DE KRUISER FAAM

Gemiddeld genomen wist elke kruiser van de WIC twee tot drie smokkelschepen te veroveren. De kruiser *Faam* echter verdient een ereplaats, want alleen al in de loop van 1715 wist hij voor de West-Afrikaanse kust maar liefst elf Zeeuwse lorrendraaiers te veroveren. Toen begin 1715 de kruiser *Jacoba Galei* naar Amsterdam was teruggekeerd, diende de WIC een nieuwe kruiser uit te reden: dat was de *Faam*. Op 10 januari 1715 vertrok het schip voor zijn eerste opdracht naar Afrika. De *Faam* had 34 stukken geschut, terwijl de meeste lorrendraaiers niet meer dan 16 kanons aan boord hadden, en 137 bemanningsleden, waaronder een groot aantal Scandinavische matrozen. De kosten voor equipage en victualiën waren 58.699 gulden; een uitzonderlijk hoog bedrag. Daarmee was de *Faam* het paradepaardje van de WIC. Kapitein was Jan van der Hoeven, afkomstig uit Delft en nota bene zelf een voormalige smokkelaar.⁹ De verwachtingen waren hooggespannen.

Het duurde niet lang voordat de kruiser resultaten boekte. Al op zijn doorreis naar Elmina wist de *Faam* vier Zeeuwse lorrendraaiers te veroveren, die zich langs de Greinkust ophiel-

den. Het waren de *Liefde*, *Orangeboom*, *Juffrouw Catharina* en *Rusteloze Galei*. Op 23 februari 1715 meldde de toenmalige directeur-generaal H. Haring de komst van de kruiser in Elmina, maar hij moest tot zijn spijt vaststellen dat het fregat zwaar was beschadigd.¹⁰ Dit was veroorzaakt door een hevig gevecht met drie Zeeuwse lorrendraaiers, die erin waren geslaagd te ontkomen, waarover later meer. Niet lang na aankomst in Elmina wist de kruiser de *Zeeuwse Galei*, voorzien van 18 kanons, voor Axim een schip te veroveren. Toen kapitein Jan van der Hoeven daarna op 16 juni ook de *Deinsvliet* confisqueerde, voelde hij zich zo sterk dat hij stelde "niet van de Goudcuste te zullen gaen voor en alear de naam van lorrendr(ajer) 't eenemaal vernietigt en uytgedelgt wezen sal".¹¹ Geen ijdele hoop zo bleek, want hij slaagde er daarna gemakkelijk in de smokkelschepen *Juffrouw Maria* (op 7 augustus), *Herstel van Zeeland* (op 2 september) – een schip dat onder Franse vlag handel had gedreven –, en *Anna Catharina* (op 3 oktober) te veroveren.

Een retourschip van de WIC bracht het nieuws over de succesvolle strijd tegen de Zeeuwse smokkelvaart naar de Republiek. Bewindhebbers van de Compagnie zullen ongetwijfeld hebben gejuicht, maar voor de Zeeuwse smokkelreders was het nieuws een bittere pil. De bedrijfsrisico's werden namelijk steeds groter. Zo had Appolonius Lampsins, regent te Middelburg, financiële belangen in de scheepjes *Orangeboom* en *Herstel van Zeeland*, die beide door de WIC in beslag werden genomen.¹² Dit betekende een aanslag op zijn vermogen. Een antwoord kon dan ook niet lang uitblijven. Aanvankelijk beperkten de reders zich tot papieren protesten, maar al snel begonnen zij zwaarbewapende smokkelschepen uit te rusten die het tegen de *Faam* konden opnemen. Zo werden in augustus 1715 vanuit de haven van Middelburg twee smokkelschepen met respectievelijk 24 en 22 kanons in zee gebracht.¹³ De bewindhebbers van de WIC probeerden de smokkelvaart tegen te gaan door matrozen een gage van vier maanden te beloven als zij zich na

betrapping in Afrika vrijwillig zouden overgeven.

De sfeer onder belanghebbenden in de smokkelhandel werd duidelijk grimmiger. Voortaan zou er om elk schip fel worden gestreden. Op 25 december 1715 maakte oppercommies Willem Butler melding van twee lorrendraaiers, "gemonteert met 30 stukken en één met 24 stukken met suffisante manschap", die op de rede van het Brandenburgse fort Frederiksburg voor anker lagen en volgens geruchten doelbewust waren uitgereed om de strijd met de *Faam* aan te gaan.¹⁴ Mogelijk was het één van de schepen die in augustus 1715 vanuit Middelburg onder zeil waren gegaan. Tot een treffen met de WIC-kruiser kwam het echter niet. Wel raakte de *Faam* eind 1715 en begin 1716 slaags met twee andere lorrendraaiers.

Nadat begin oktober 1715 de *Anna Catharina* voor Axim was genomen en Jan van der Hoeven ervan overtuigd was dat de Goudkust vrij was van smokkelschepen, zette hij koers naar Angola. Tijdens de tocht naar Angola liet hij zijn schip op 7 november aan de monding van de rivier Calabar (in Benin) ankeren om daarna per sloep stroomopwaarts te controleren of er lorrendraaiers waren. Zijn gedachte bleek gegrond, want nog diezelfde nacht veroverde hij de smokkelaar *Elseboom*. Schipper Pierre Thebeu wist hem te vertellen dat verderop nog een andere lorrendraaiër lag, namelijk de *Vijff Gebroeders* uit Vlissingen. Schipper Jan de Moor was echter niet van plan zich zonder slag of stoot over te geven; de *Faam* moest daarvoor een zwaar en lang gevecht leveren "waarin van 't volk van de *Faam* negen gedood en vyff gequest syn geworden".¹⁵ Dit blijkt uit de dodenlijsten van de WIC, die geregeld te Elmina werden opgemaakt. Diezelfde lijsten leren ons bovendien dat de meeste gewonden na enkele weken overleden. Alleen door bijstand van het compagniescheepje *Etersem* slaagde de kruiser er in om de *Vijff Gebroeders* te overmeesteren. Daarmee had de WIC-kruiser in de loop van 1715 in totaal elf lorrendraaiers veroverd; een ongekend aantal.

Enkele maanden later, op 22 februari 1716, raakte de kruiser opnieuw slaags met een lorrendraaiër. Het was ditmaal de *Koning van Pruisen* uit Dordrecht; bezet met 26 kanons, 2 basen en een 66-koppige bemanning. Kapitein Daniel Sanders had zich voorgenomen de kruiser zoveel mogelijk schade te berokkenen en zo lang mogelijk stand te houden, maar "na een kort dog scherp gevegt van omtrent drie glasen en naar verlies van ses doden en vijftien gequesten, waaronder hy Sandersen selve, hebbende het regteroog verloren, (...) heevt [hij zich] moeten overgeven".¹⁶ Volgens Den Heijer had de *Faam* zes doden te betreuren, maar dat is onjuist; het was de lorrendraaiër die doden en gewonden had te betreuren.¹⁷ De reden voor het felle verzet van de *Koning van Pruisen* was dat de matrozen een extra maandgage was beloofd als zij het gevecht zouden aangaan.¹⁸ De reders in de Republiek hadden er dus veel voor over om hun smokkelhandel te kunnen voortzetten.

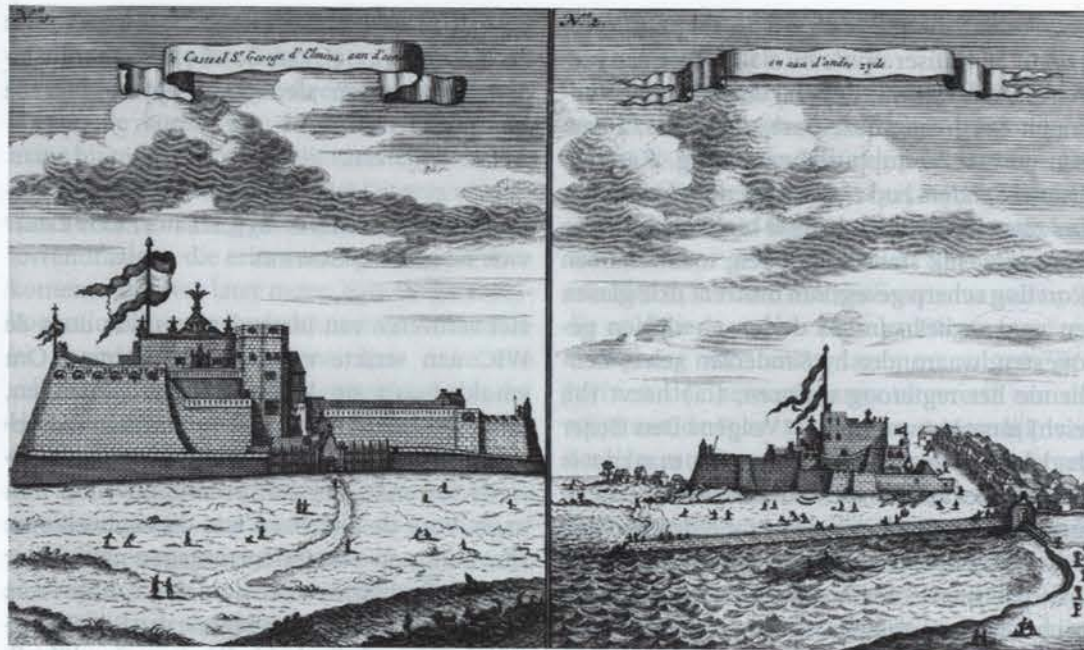
De verovering van de *Koning van Pruisen* was voor de reders waarschijnlijk de spreekwoordelijke druppel die de emmer deed overlopen. Na 1716 werd de sfeer tussen de WIC en de lorrendraaiers nog grimmiger. Na bijna twee jaar onafgebroken langs de West-Afrikaanse kust te hebben gekruist, keerde de *Faam* eind 1716 behouden terug in de Republiek. Zijn opvolger, de *Jacoba Galei*, kreeg het veel zwaarder te verduren. Toen in november 1716 vijf zwaarbewapende lorrendraaiers koers zetten naar de kusten van West-Afrika, hadden zij het uitdrukkelijke bevel gekregen om de WIC zoveel mogelijk schade toe te brengen. Tijdens een treffen met één van deze lorrendraaiers werd de *Jacoba Galei* dusdanig toegetakeld dat het schip voor reparatie naar de Republiek moest terugkeren.¹⁹ Intussen werd Jan van der Hoeven, kapitein van de *Faam*, in de Republiek gehuldigd: als dank voor zijn succesvolle strijd tegen de Zeeuwse smokkelvaart kreeg hij van de Heren Tien een zilveren lampetkan waarin een lofdicht was gegraveerd.²⁰ Lang heeft de kapitein er niet van genoten, want op zijn tweede reis naar West-Afrika eind 1718 liet hij het leven

toen de *Faam* door een treffer in de kruikamer de lucht in vloog. Van de 163 bemanningsleden, overleefden slechts 16 opvarenden de ramp.²¹

REGLEMENTERING BIJ HET VEROVEREN VAN LORRENDRAAIERS

Het veroveren van lorrendraaiers was door de WIC aan strikte regels onderworpen. Om smokkelvaart op West-Afrika te bestrijden, mochten kruisers altijd gebruik maken van geweld. Bemanningsleden kregen bij elke veroverde lorrendraaiër een premie bovenop hun gage. Voor de matrozen was dit een welkome aanvulling op hun loon van negen gulden per maand. De matrozen en soldaten van de *Faam* kregen gezamenlijk een premie van 8,75%, terwijl de luitenant en kapitein respectievelijk elk 0,25% en 1% opstrekten. Zo moet kapitein Jan van der Hoeven in de loop van 1715 circa 3000 gulden hebben vergaard bovenop zijn jaarlijkse wedde van 1200 gulden.

De *Faam* kon niet overal tegelijk aanwezig zijn. Zeeuwse smokkelaars waren namelijk actief vanaf Senegal tot aan de Portugese eilandes São Thomé en Principe, net ten zuiden van de evenaar. Toen de *Faam* in het najaar van 1715 naar Angola vertrok, besloot directeur-generaal H. Haring daarom twee handelsschepen als 'kruiser' in te zetten. Dat waren de *Cormantin* en *Zacconde*, die tussen Cabo Tres Puntas en Axim jacht moesten maken op drie gesignaleerde lorrendraaiers.²² Uit de instructies voor beide schippers leren wij dat deze kruisers ad interim omzichtig te werk moesten gaan. Beide scheepjes waren hoekers, die klein en beperkt van diepgang waren. Ze hadden een bemanning van 10 tot 25 man en weinig geschut. Daarom moesten beide scheepjes altijd samen opereren en een "synbriev" of signaal afspreken voor noodgevallen. Om de schepen niet in gevaar te brengen en geen onnodig "menschebloed te storten", mocht bij het vinden van een lorrendraaiër niet meteen het vuur worden ge-

Het kasteel Elmina op de Goudkust. Gravure uit *Nauwkeurige Beschryving van de Guinese Goud-, Tand- en Slavenkust van Willem Bosman*. Amsterdam 1709. (Koninklijke Bibliotheek, Den Haag).

opend; eerst moest een diplomatieke oplossing worden gezocht. Die bestond meestal uit de belofte dat de smokkelaars hun reeds verdiende gages en persoonlijke bezittingen mochten behouden, indien ze zich vrijwillig overgaven.²³ Pas in laatste instantie was het de Cormantin en Zacconde toegestaan geweld te gebruiken.

Bij een verovering moest de kapitein van de kruiser ervoor zorgen dat eerst de scheepspapieren en de goudkist van de smokkelaar werden bemachtigd. De scheepspapieren werden vervolgens gebundeld en verzegeld, terwijl de goudkist in het bijzijn van twee WIC-officieren en de schipper van de lorrendraaijer werden gewogen en verzegeld.²⁴ Ook moesten de luiken van het scheepsruim meteen worden gesloten en de sleutel aan de kapitein worden overhandigd, opdat de bemanning niets uit de scheepslading kon ontvreemden. Wel was "de vrye plundering (...), jeder volgens zeemansgebruik" toegestaan, zoals H. Haring het in het dagjournaal van Elmina omschreef.²⁵ Dit sloeg

alleen op persoonlijke bezittingen van de smokkelaars en niet op de scheepslading. Wanneer een veroverde lorrendraaijer te Elmina werd opgebracht, moesten de scheepspapieren en de goudkist aan de directeur-generaal worden overhandigd, terwijl de fiscaal de sleutel van het scheepsruim kreeg om de lading te kunnen taxeren.

TAXATIE EN CONFISCATIE

Veroverde Zeeuwse lorrendraaijers dienden naar Elmina te worden gebracht, waar de scheepslading werd getaxeerd en de gerechte procedure in gang werd gezet.²⁶ Na de verovering duurde het meestal enkele weken of zelfs maanden voordat het schip officieel werd geconfisqueerd. Dit gebeurde namelijk pas wanneer alle goederen uit het ruim waren gelicht, geïnventariseerd en op hun verkoopwaarde waren geschat. In 1715 was dit een werk van lange adem. Het jaarlijkse aantal veroverde lor-

Tabel 1 Confiscatie lorrendraaijers in 1715

Naam smokkelaar	Kapitein	H	Veroverd	Kruiser	Confiscatie	WIC-naam	Waarde ^o
Jonge Jan en Jacob	Cornelis Croes	VI	21-11-1714	Jacoba Galei	28-01-1715	Geertruyd Galei	45.787
Swarte Arents Galei	Jacques Baillieu	V	13-10-1714	Jacoba Galei	29-01-1715	Idem*	13.738
Liefde	Daniel Brakman	M	00-02-1715	Faam	07-03-1715	Bercoe	44.213
Orangeboom	Jacob Vermare	VI	00-02-1715	Faam	18-03-1715	Chama	26.628
Juffrouw Catharina	Hendrik Kievit	VI	00-02-1715	Faam	18-03-1715	Idem	12.413
Rusteloze Galei	Leendert Lodder	Z	00-02-1715	Faam	18-03-1715	Idem*	10.063
Johanna Galei	Hendrik Robbrechts	Z	24-12-1714	Engelenburgh	00-04-1715	Boutri	4.909
Zeeuwse Galei	Jan Andriessen	M	20-03-1715	Faam	12-04-1715	Cormantin	50.481
St. Bernardo	Digman B. Boom	Z	00-03-1715	Engelenburgh	26-04-1715	Mouree	5.523
Deinsuliet	Jan van Bokhoven	VI	16-06-1715	Faam	05-07-1715	Zacconde	42.739
Juffrouw Maria	Jan Maas	-	07-08-1715	Faam	18-09-1715	Idem*	4.969
Herstel van Zeeland	Pieter Deinshout	VI	02-09-1715	Faam	18-09-1715	Benin	62.030
Anna Catharina	Klaas Leendersen	M	03-10-1715	Faam	29-10-1715	Fida	43.129

H = Herkomst Republiek / M = Middelburg / V = Veere / VI = Vlissingen / Z = Zierikzee.

* = Gesloopt / ° = Taxatie van de lading en het schip (in gulden).

Bron: ARA, NBKG 82 / ARA, WIC 102, 1296 / Kors, *Lorrendraaijers*, 80 / Den Heijer, *Goud, ivoor en slaven*, 413

rendraaijers loopt dan ook niet altijd gelijk met het aantal effectief geconfisqueerde schepen. Tabel 1 geeft een overzicht van alle Zeeuwse smokkelaars die in de loop van 1715 werden geconfisqueerd: in totaal dertien schepen, waaronder negen die door de kruiser Faam werden veroverd en vier anderen die óf door de kruiser *Jacoba Galei* (al in 1714) óf door het kleine koopvaardijship *Engelenburgh* werden opgebracht.

Voor de volledigheid wil ik er op wijzen dat Henk den Heijer in zijn boek *Goud, ivoor en slaven* ook een (chronologische) lijst van in beslag genomen lorrendraaijers heeft gepubliceerd: voor het jaar 1715 komt hij tot een veel groter aantal van 21 schepen.²⁷ In deze lijst staan echter schepen die al in 1714 of pas in de loop van 1716 werden geconfisqueerd. Bovendien vermeldt hij enkele lorrendraaijers die de WIC helemaal niet wist te veroveren. Deze discrepanties worden hier kort toegelicht.

De smokkelaar *Ruyter*, die door de WIC Enge-

lenburgh werd herdoopt, werd al in de loop van 1714 veroverd én geconfisqueerd. Eind 1714 voer het schip namelijk al voor de WIC. Twee andere scheepjes, de *Elseboom* en *Vijff Gebroeders* werden weliswaar al in november 1715 veroverd, maar pas in de loop van 1716 te Elmina opgebracht en geconfisqueerd. Hetzelfde gold voor de smokkelaar *Vlissingers Welvaren*, die in de tweede helft van 1715 voor Angola werd veroverd, maar in 1716 te Elmina werd opgebracht. Volgens de notulen van de raadsvergaderingen in Elmina werd het schip pas op 9 juni 1716 geconfisqueerd.²⁸ De smokkelaars *St. Joseph Galei* en *Koning van Pruisen* werden respectievelijk op 26 januari 1716 en 22 februari 1716 veroverd.²⁹

Tot slot vermeldt Den Heijer nog drie lorrendraaijers die niet door de WIC werden veroverd. Het gaat om de *Negotie Galei*, *Onbekende* en *Juffrouw Hendrinna*. Daarvoor heeft hij zich verkeerdelijk gebaseerd op de onuitgegeven doctoraalscriptie van Kors.³⁰ Het klopt inderdaad

dat de kruiser *Faam* op zijn heenreis naar Afrika met deze lorrendraaiers slaags is geraakt, maar in tegenstelling tot wat Kors meent, is de kruiser er niet in geslaagd deze schepen te veroveren. Het bewijs daarvoor vinden we in twee bronnen. In een brief van directeur-generaal Haring aan de Heren Tien, gedateerd 28 april 1715, lezen we dat de *Faam* een zwaar gevecht had geleverd met deze drie lorrendraaiers, "hebbende tezamen 68 stucken canon, die hem ook 3 doden en eenige gequetsten hebben toegebracht en veel schade aen stengen en touwwerk, waerom hy dezelve ook heeft moeten verlaten".³¹ Later zou de *Faam* nog eenmaal jacht maken op de *Negotie Galei*, maar "door de sterke koelte (...), geraakten zyn bramsteng van boven neder, waardoor het schip 't welk hy joeg eschapeerde".³²

Wanneer een smokkelschip te Elmina was opgebracht, ging de fiscaal als eerste aan boord om de scheepsluiken te vergrendelen, de sleutels in bewaring te nemen en alle goederen te inventariseren en te taxeren, zodat niets uit het schip kon worden ontvreemd. De goederen werden op zogenaamde taxatielijsten beschreven; die zijn in talrijke procesdossiers en in het dagjournaal van 1715 bewaard gebleven en geven een goed overzicht van de soorten goederen die smokkelaars aan boord hadden.³³

De fiscaal had de leiding over de gerechtelijke procedure tegen de lorrendraaiers. Deze procedure begon zodra hij de sleutels in ontvangst had genomen en voet aan boord zette. Aangezien directeur-generaal H. Haring de strijd tegen de smokkelvaart als één van zijn prioriteiten beschouwde, droeg de fiscaal een grote verantwoordelijkheid. Zo was het hem (net als de auditeur of onderfiscaal) verboden om het smokkelschip te verlaten voordat de inventarisatie en taxatie waren voltooid. Dit karwei kon enkele dagen in beslag nemen. Deze werkwijze moest voorkomen dat inhalige compagniebedienden goederen zouden stelen en voor eigen rekening zouden verkopen. Fiscaal Abraham van de Poele hield zich in 1715 niet aan deze regel. Toen hij op 16 juni opdracht

had gekregen om met het lossen van de veroverde lorrendraaiers te beginnen, vroeg hij de directeur-generaal een dagje respijt, "omdat het wat motregende".³⁴ Toen de man enkele dagen later het schip verliet en voet aan land zette, "waerdoor alle vryheden aen één ieder wierd gegeven om de onvrye goederen te verhandelen", werd hij daarover door Haring ondervraagd.³⁵ De directeur-generaal ergerde zich mateloos aan het lakse gedrag van zijn fiscaal en omschreef hem als een man "die in alle gevalle sig soo lusteloos by zyn incapassiteyt toont dat de minste moeyten hem een last is"; hij zou de werkdruk, mede door zijn hoge leeftijd, niet meer aankunnen.³⁶

In 1715 was de werkdruk voor de fiscaal inderdaad zeer groot, omdat toen maar liefst dertien lorrendraaiers te Elmina werden opgebracht en geconfisqueerd. De fiscaal was dan ook bijna dagelijks in de weer om lading te taxeren en goederen van bemanningsleden verbeurd te verklaren, zodat hij nog maar weinig tijd overhield voor de gewone rechtspraak. Voor Haring was dat geen probleem, omdat hij de strijd tegen de smokkelhandel belangrijker vond; na een vruchteloze strijd van jaren werden eindelijk resultaten geboekt. Ook kon de fiscaal nu iets extra's verdienen. Na aftrek van de buitgelden of premies voor de kapitein en het personeel van de kruiser kreeg hij namelijk een winstpremie van 2% per smokkelschip. Een optelsom wijst uit dat Abraham van de Poele met de confiscatie van dertien lorrendraaiers in de loop van 1715 ongeveer 5.000 gulden moet hebben verdiend, bovenop zijn jaarloon van 600 gulden. Een fors bedrag dus.

Nadat de fiscaal de taxatie van de scheepslading had voltooid, ging ook de baas of equipage-meester aan boord. Hij moest de waarde van het schip "met syn staende en lopende want, rondhout en zeylen" bepalen. De waarde van een lorrendraaiers kon sterk variëren. Afhankelijk van hun zeewaardigheid werden ze in de compagnievaart tussen de Republiek en West-Afrika ingezet. De *Jonge Jan en Jacob* (6.578 gulden) en de *Liefde* (7.653 gulden) waren in zoda-

nig goede staat, dat ze kort na hun confiscatie als retourship werden uitgerust en met een lading goud en peper naar de Republiek terugkeerden. Andere schepen, zoals de *Johanna Galei* (550 gulden) en *St. Bernardo* (1.150 gulden), werden alleen voor de vaart tussen de forten en factorijen op de Goud- en Slavenkust ingeschakeld. Bijna elk schip dat in dienst van de WIC overging, kreeg een nieuwe naam.

De scheepjes *Swarte Arents Galei* (1.300 gulden), *Rusteloze Galei* (850 gulden) en *Juffrouw Maria* (950 gulden) werden niet zeewaardig geoordeeld: zij werden in de "slaapersbaai" van Elmina of in de monding van de rivier de Benya onttakeld en gesloopt. Het scheepsvolk van de *Swarte Arents Galei* was trouwens al langer van mening dat het schip verrot en niet langer bevaarbaar was. Ondanks de beweringen van schipper Jacques Baillieu dat zijn schuit nog wel twintig jaar lang de golven kon trotseren, was de voltallige smokkelbemanning op het Portugese eilandje São Tomé van boord gegaan. De schipper had daar een nieuwe, Franse bemanning moeten ronselen.³⁷ De WIC gebruikte veroverde smokkelschepen vaak slechts enkele jaren, waarna ze werden verkocht in de Republiek. Dit gebeurde in augustus 1715 bijvoorbeeld met de fregatscheepjes *Apam* en *Guinese Gebroeders* en de hoeker *Accra*. Dit leverde de WIC een aardige duit op.

"PEYNE EN STRAFFEN" VOOR DE SMOKKELAARS

Smokkelvaart was in de ogen van de WIC een ernstig misdrijf. Met het plakkaat van de Staten-Generaal uit 1680, dat de doodstraf instelde voor smokkelaars, valt dan ook te verwachten dat de Compagnie de talrijke overtreders in 1715 zwaar bestraft heeft. In de praktijk echter sprak de Raad te Elmina, bestaande uit de directeur-generaal, fiscaal, opperkoopman, twee oppercommiezen en vaandrig, waarschijnlijk niet een keer de doodstraf uit. Dit blijkt uit de bewaarde procesbundels.³⁸ Zelfs het leven van

kapiteins die op een gevecht met de kruiser van de WIC hadden aangestuurd, werd gespaard. Naast confiscatie van schip en goederen was verbanning uit het octrooigebied van de Compagnie de zwaarste straf die werd opgelegd. Wel was het de smokkelaars toegestaan om met een WIC-schip naar de Republiek terug te keren.

De bemanning van smokkelschepen werd redelijk mild behandeld. Vaak nam de WIC hen in dienst. Die houding laat zich verklaren door het tekort aan personeel op de factorijen en kustschepen van de Compagnie. Dat tekort was van chronische aard. Verschillende historici hebben het sterftecijfer onder het compagniepersoneel in West-Afrika geschat op 15 tot 20%. Het vochtige klimaat en de slechte eetgewoonten waren daarbij de grote boosdoeners. De beperkte migratie van nieuw personeel uit Europa kon dit grote verlies niet opvangen, omdat de meeste soldaten en matrozen weinig heil zagen in een onzeker avontuur in een ver land, waar de dood op de loer lag en geen fortuin viel te vergaren. Smokkelaars waren dan ook een welkome aanvulling op het personeelsbestand, waarmee men zorgvuldig moest omspringen. Zelfs kapiteins waren aanvankelijk welkom, maar daar kwam in de loop van de achttiende eeuw verandering in.

1. Kapiteins

Op 28 april 1715 schreef directeur-generaal Haring aan de Heren Tien:

"U Edele Grote Agtbare ordres zyn van enige lorrendrayerschippers in den dienst te nemen. Wy hebben (...) diegenen aangenomen welke wy daartoe hebben kunnen dispooneeren, lettende egter altoos zoveel als mogelyk is dat den patroon of schipper één der compagnies bediendens is".³⁹ Aanvankelijk werden kapiteins en stuurlieden van smokkelschepen zonder veel problemen in dienst van de WIC genomen. Dat veranderde in 1710 toen het schip *Vijf Gezusters*, een lorrendraaiers die door de WIC was geconfisqueerd,

op haar retourreis naar de Republiek door Franse kapers werd overmeesterd.⁴⁰ De Heren Tien verdachten de kapitein en voormalige smokkelaar Marinus Dringer ervan het compagnieschip onvoldoende te hebben verdedigd.⁴¹ Dit was voor de Heren Tien aanleiding om de directeur-generaal in Afrika te verbieden ooit nog stuurlieden of schippers van lorrendraaiers in dienst te nemen.

Dit verbod werd, zoals uit het citaat hierboven is af te leiden, niet altijd nageleefd. Na 1710 traden nog vijf kapiteins in dienst van de WIC, onder wie twee tijdens het bewind van Haring. Het belangrijkste voorbeeld is Claas Caagman, een man met een bizarre carrière. Terwijl hij in 1711 nog gezagvoerder was op het WIC-scheepje *Sint Clara*, werd hij in 1714 met de lorrendraaiër *Agatha* te Elmina opgebracht om in datzelfde jaar nog waarnemend schipper te worden op de kruiser *Jacoba Galei*.⁴² Daarmee is Caagman, voor zover wij weten, de enige kapitein geweest die een dubbele overstap heeft gemaakt. Dat de Compagnie de leiding over de kruiser niet graag in zijn handen zag overgaan, blijkt uit een uitspraak van onderboekhouder J. P. Eytzen, "voerende het commande (helaas) Claas Caagman".⁴³ De problemen lieten niet lang op zich wachten.

Bij controle van Portugese schepen, die alleen handel mochten drijven op vertoon van een paspoort of handelspas, was Caagman zeker niet de enige die wel eens te veel ijver aan de dag legde, maar hij ging daarbij toch wel heel buitensporig te werk. Zo controleerde hij in november of december 1714 langs de Slavenkust (ter hoogte van Appa) een Portugees schip, liet daaruit 315 rollen tabak lichten en dwong de opvarenden "met brandende lonten tusschen de vingers haar goud over te geven".⁴⁴ De brutale razzia leverde in totaal bijna zestien mark goud op (waarde 5.120 gulden), maar werd door Haring streng veroordeeld, omdat volgens de instructies van de Heren Tien het Braziliaanse goud niet confiscabel was. Caagman had zich niet alleen bezondigd aan diefstal, maar ook de bemanning "barbaars (...) getracteert".⁴⁵

Op 16 februari 1715 werd Caagman op beschuldiging van diefstal gearresteerd en in de boeien geslagen. Terwijl de fiscaal en soldijboekhouder aan boord van de kruiser *Jacoba Galei* gingen om zijn persoonlijke bezittingen in beslag te nemen, werd het commando over het schip overgedragen aan luitenant Isaac Pontanus. De ironie wil dat ook hij een voormalige smokkelaar was. Op de raadsvergadering van 25 februari 1715 werd Caagman veroordeeld tot het terugbetalen van al het goud en alle goederen die "door desselvs sloffigheyd" waren ontvreemd. Daarnaast werden zijn gages en premies geconfisqueerd en werd hij op staande voet uit compagniedienst ontslagen. Bovendien diende hij te Elmina in arrest te blijven totdat hij de volledige geldsom had voldaan.⁴⁶ Na dit voorval werden nauwelijks kapiteins van veroverde lorrendraaiers meer in dienst genomen. Alleen van Jan Andriessen van de *Zeeuwse Galei*, die in 1715 werd veroverd, weten wij dat hij in 1721 als kapitein op het compagnieschip *Sem Galei* dienst deed.

2. Overige bemanningsleden

De WIC had er geen probleem mee om matrozen van smokkelschepen in dienst te nemen. Zij waren, zoals eerder gezegd, een welkome aanvulling. Bijgevolg sprak de fiscaal bijna nooit (zware) straffen tegen hen uit. Over de voorwaarden en regelingen van de overstap naar de WIC is weinig bekend, behalve dan de "eed van getrouwigheyd" die elke smokkelaar bij de gouverneur moest afleggen. De meeste lorrendraaiers waren van Zeeuwse afkomst, de Nederlandse taal machtig en konden dus vrij gemakkelijk integreren.

De gages of "maandgelden" van gerekruteerde smokkelaars waren nagenoeg gelijk aan die van de WIC. In principe werden ze uitbetaald vanaf het moment dat ze hun eed hadden gezworen of vanaf het moment dat ze voor de kust van West-Afrika waren veroverd, maar soms werd daarop een uitzondering gemaakt. Zo werd dikwijls aan de smokkelaars beloofd

"dat zy haer gagie by haer particuliere meester verdient" mochten behouden, indien ze zich vrijwillig overgaven.⁴⁷

Ondanks de beloftes waren niet alle smokkelaars bereid in dienst van de WIC te gaan. Dit was onder meer het geval met de bemanning van de *Jonge Jan en Jacob*. Haring schreef daarover het volgende: "Veele willen ook geen dienst hebben, zooals het volk van de *Geertruyd Galei* [herdoopt in *Jonge Jan en Jacob*] die over het verlies haarer goederen, 't gene benevens haar gagien geconfisqueert is omdat zy dat schip verlaten hadden, haer zelfs vervloeken met baldadigheden, daar wy dier tyd niet veel tegens konden doen, als hebbende een besonder gering guarnisoen en genige schepen van importantie ter rhede; totdat wy haar eyndelyk aan Cormantyn kregen met vryheyd, zooals wy by u Edele Grote Agtbare laaste ordres zyn gelast van te gaan waar zy wilden om met Engelze die daar digteby voor Annemabo leggen [of] Françe (...) te vertrecken".⁴⁸

Het scheepsvolk van de *Jonge Jan en Jacob* weigerde in dienst van de WIC over te gaan, omdat Haring hen pas wilde uitbetalen vanaf het moment dat ze voor het eiland Principe waren veroverd, terwijl Caagman hen de "volle gagie" had beloofd, dus vanaf hun vertrek uit Zeeland.⁴⁹ Een dergelijke beslissing echter mocht alleen de directeur-generaal nemen. Toen de bemanningsleden van de *Jonge Jan en Jacob* daarover amok maakten, "gebruykende al vry harde taal", liet directeur-generaal Haring ze in de kerkers van het fort opsluiten "omdat dit volk seer basarel blyvt".⁵⁰ Na enkele dagen echter liet Haring de smokkelaars vrij. Opmerkelijk is dat ze allen weigerden bij de Engelsen, Brandenburgers of Fransen in dienst te gaan, maar liever als gevangenen van de WIC naar de Republiek terugkeerden.⁵¹ Dit kan erop wijzen dat velen onder hen de smokkelvaart niet wilden opgeven. Uiteindelijk zou alleen de chirurgijn of "meester" van de *Jonge Jan en Jacob* bij de WIC in dienst treden.⁵² Hij verving al snel meester Elias Wybinga op het fort te Cormantyn, die aan een slepende ziekte was overleden.

Als de smokkelaars buitenlanders waren, zoals de Franse bemanningsleden van de reeds eerder genoemde *Swarte Arents Galei*, werden zij niet automatisch in dienst genomen. In tegenstelling tot de normale verhoorprocedure, die binnen de muren van het kasteel Elmina plaatsvond, werden zij op de kruiser *Jacoba Galei* vastgezet, "omdat wy die natie geen cennisse van de gelegentheyd dezès casteel behoeven te geven", aldus Haring.⁵³ Deze houding was niet zo verwonderlijk. In 1715 lag de Spaanse Successieoorlog, die ook in West-Afrika werd uitgevochten, bij alle partijen nog vers in het geheugen. Het vertrouwen tussen Frankrijk en Nederland was broos en bij de WIC was men bang dat de Fransen kennis zouden vergaren over het militaire bolwerk Elmina. Na het verhoor op de kruiser had Haring de Franse smokkelaars daarom onverwijld naar de Franse factorij te Fida (op de Slavenkust) gezonden, "omme te kunnen gaen daer 't hun wel gevalt".⁵⁴

Al met al stelde de WIC weinig of geen grenzen aan de indienstneming van gevangengenomen smokkelaars. De strafmaat van de fiscaal beperkte zich doorgaans tot de gebruikelijke confiscatie van goederen. Bewijzen van lijfstraffen (of executies) zijn nergens in de bronnen te bespeuren. Alleen met buitenlanders lijkt de WIC terughoudender te zijn omgesprongen. Of het Haring verboden was om buitenlandse smokkelaars in dienst te nemen, weten wij niet. Tot slot valt ook te betwijfelen of in 1715 veel smokkelaars de overstap naar de WIC hebben gemaakt. Velen zagen waarschijnlijk een mooiere en blijvende toekomst in de smokkelvaart en besloten (als gevangenen van de Compagnie) naar de Republiek terug te keren.

CONCLUSIE

De strijd van de WIC tegen de Zeeuwse smokkelvaart was een werk van lange duur. Omdat de wetgeving in de Republiek en de bilaterale akkoorden met de Engelse compagnie geen

soelaas boden, was de WIC genoodzaakt kruisers in te zetten. De uitreding van deze schepen, meestal fregatten, was een kostbare zaak. Dergelijke kruisers werden door de WIC vanaf de jaren tachtig van de zeventiende eeuw ingezet, maar zij boekten weinig of geen resultaten. Alleen de *Faam*, die op 10 januari 1715 koers zette naar Elmina, legde de Compagnie geen windeieren. Binnen een jaar wist deze kruiser langs de kust van West-Afrika elf lorrendraaiers te veroveren. De smokkellobby in de Republiek werd een zware slag toegebracht en smokkelreders, waaronder de regentenfamilie Lampsins, leden grote financiële schade.

Het succes van de WIC was van korte duur. In de daaropvolgende maanden en jaren werd de sfeer steeds grimmiger. Zeeuwse reders lieten hun smokkelschepen zwaarder bewapenen om de confrontatie met compagniekruisers aan te kunnen gaan. Op middellange termijn bracht dit de Compagnie grote schade toe, getuige daarvan het droevige lot van de *Jacoba Galei* en de *Faam* in 1718. Ook op politiek terrein bestreden de Zeeuwse smokkelreders de WIC. In 1730 slaagden zij er met behulp van de Staten van Zeeland in het monopolie op de West-Afrikaanse handel uit het octrooi van de Compagnie te krijgen. Door financiële problemen geplaagd ten slotte was de WIC in 1738 gedwongen haar laatste monopolie op de aanvoer van slaven naar de Nederlandse koloniën in Amerika op te geven.

Dat de goederen- en slavenhandel op West-Afrika op termijn zou worden vrijgegeven, was voorspelbaar. Mogelijk heeft de WIC dat proces zelf versneld. Zo deelde zij in 1715 nauwelijks straffen uit aan opgebrachte smokkelaars, terwijl dat door de Staten-Generaal wel was toegestaan. Een hardhandig optreden had een doeltreffend signaal kunnen zijn. Maar in plaats daarvan nam de Compagnie de smokkelaars in dienst, vaak zelfs met de belofte dat hun gages – op reis naar West-Afrika verdiend – zouden worden uitbetaald. De meeste smokkelaars keerden terug naar de Republiek om aan een nieuwe smokkelreis te beginnen. Daar-

mee liet de WIC een unieke kans verloren gaan om paal en perk te stellen aan de groeiende Zeeuwse smokkelvaart.

NOTEN

- H. den Heijer, *Goud, ivoor en slaven. Scheepvaart en handel van de Tweede Westindische Compagnie op Afrika, 1674-1740* (Zutphen 1997), 265
- Het uitgangspunt van dit artikel is de informatie over de veroverde smokkelaars in het jaar 1715, zoals bewaard in het dagjournaal van Elmina en de brieven aan de Heren Tien, opgemaakt door de directeur-generaal. De conclusies die in dit artikel worden geformuleerd over de aanpak van de WIC in de strijd tegen de smokkelvaart, zijn echter extrapolatie naar de zeventiende en achttiende eeuw.
- M.J.G. Kors, *Lorrendraaiers in het vaarwater van de Westindische Compagnie: de Nederlandse smokkelhandel op de westkust van Afrika in de periode 1700-1734* (niet-uitgegeven doctoraalscriptie, Rijksuniversiteit Leiden 1987), 41.
- Den Heijer, *Goud, ivoor en slaven*, 266.
- Ibidem, 269.
- Ibidem, 170.
- De WIC verbond zich ertoe niet langer Portugese smokkelschepen aan te vallen die voor Engelse forten en factorijen voor anker lagen en waarop de RAC haar bedienden had gestationeerd. Omgekeerd verbond de RAC zich ertoe om geen Portugese schepen te beschermen, die eerder al door de WIC waren opgebracht.
- Den Heijer, *Goud, ivoor en slaven*, 96.
- In 1701 was Jan van der Hoeven schipper op de Zeeuwse *Sint Jacob*, die voor de West-Afrikaanse kust door een Engels oorlogsschip tegen de WIC in bescherming werd genomen. Het schip kon veilig naar Zeeland terugkeren. Of Jan van der Hoeven daarna nog smokkelreizen ondernam, is niet bekend. Hij verdween uit de geschiedenis totdat we hem in 1715 als kapitein van de *Faam* terugvinden.
- Nationaal Archief (NA), Archief Nederlandsche Bezittingen ter Kuste van Guinea (NBKG) 82, 23 februari 1715.
- Ibidem, J. d'Outreleau aan H. Haring, 24 juni 1715.
- Den Heijer, *Goud, ivoor en slaven*, 268.
- Ibidem, 275.
- NA, NBKG 82, W. Butler aan H. Haring, 25 december 1715.
- NA, Archief Tweede West-Indische Compagnie (WIC) 102, H. Haring aan Heren Tien, 12 april 1716, 573.
- Ibidem, 574.
- Den Heijer, *Goud, ivoor en slaven*, 275.
- Kors, *Lorrendraaiers*, 24.
- Den Heijer, *Goud, ivoor en slaven*, 275.
- Kors, *Lorrendraaiers*, 28.
- Den Heijer, *Goud, ivoor en slaven*, 281.
- NA, NBKG 82, Instructie H. van Ens en B. Arends, 21 augustus 1715, artikel 3-8.
- Ibidem, artikel 9.
- Ibidem, Instructie J. van der Hoeven, 14 maart 1715, artikel 4.
- Ibidem, Instructie H. van Ens en B. Arends, 21 augustus 1715, artikel 14.
- Een speciale regeling werd uitgewerkt voor Portugese

smokkelaars. Alleen schepen die op terugreis naar Elmina werden veroverd, moesten te Elmina worden opgebracht. Alle andere schepen mochten op zee worden gecontroleerd. Na het lossen van de smokkelwaar of contrabande was een WIC-schipper gemachtigd de Portugees een paspoort of handelspas te verlenen, zodat hij zijn handelsreis op een legale manier kon voortzetten.

- Den Heijer, *Goud, ivoor en slaven*, bijlage 3, 412.
- Ibidem, 280. In tegenstelling tot alle andere geconfisqueerde lorrendraaiers is er van de Vlissingen Welvaren geen taxatielijst bewaard. Waarschijnlijk had het schip geen goederen meer aan boord. Op het moment van zijn overgave zaten er wel 331 slaven geketend in het ruim. De kapitein van het WIC-schip *Nieuwe Post* laadde alle slaven in zijn ruim over, zodat het smokkelschip waarschijnlijk leeg te Elmina kwam.
- NA, WIC 102, H. Haring aan Heren Tien, 12 april 1716, 573.
- Kors, *Lorrendraaiers*, bijlage 2, 63-65.
- NA, WIC 1296, H. Haring aan Heren Tien, 28 april 1715.
- NA, NBKG 82, W. Butler aan H. Haring, 14 mei 1715.
- Voor een overzicht van de meest voorkomende import- en exportgoederen van Zeeuwse lorrendraaiers zie Kors, *Lorrendraaiers*, 35-40 en Y. Delepeleire, *Nederlands Elmina: een socio-economische analyse van de Tweede Westindische Compagnie in West-Afrika in 1715* (niet-uitgegeven doctoraalscriptie, Universiteit Gent 2004), 250-257.
- NA, NBKG 82, 16 juni 1715.
- Ibidem, 23 juni 1715.
- Ibidem.
- Kors, *Lorrendraaiers*, 19.
- Ibidem, 41-42.
- NA, WIC 102, H. Haring aan Heren Tien, 28 april 1715, 396.
- Dit was tijdens de Spaanse Successieoorlog (1702-1713) toen de Republiek, samen met Engeland, in oorlog was met Frankrijk en Spanje. Kaapvaart was in die periode een legale bezigheid.
- Kors, *Lorrendraaiers*, 28.
- Ibidem 28-29; Den Heijer, *Goud, ivoor en slaven*, 107. Claas Caagman werd als eerste stuurman door recht van opvolging schipper omdat de kapitein van de kruiser, Jacob Geurtsen, op 18 november 1714 overleden was.
- NA, NBKG 82, J. P. Eytzen aan H. Haring, 24 december 1714.
- NA, WIC 102, H. Haring aan Heren Tien, 28 april 1715, 393.
- NA, NBKG 82, J. P. Eytzen aan H. Haring, 24 december 1714.
- Ibidem, 25 februari 1715.
- Ibidem, Instructie H. van Ens en B. Arends, 21 augustus 1715, artikel 9.
- NA, WIC 102, H. Haring aan Heren Tien, 28 april 1715, 396.
- NA, NBKG 82, 9 februari 1715.
- Ibidem, 25 februari 1715.
- NA, WIC 102, H. Haring aan Heren Tien, 28 april 1715, 396.
- NA, NBKG 82, 3 en 4 maart 1715.
- Ibidem, 19 januari 1715.
- Ibidem, H. Haring aan P. Valkenier, 15 februari 1715.